MEDEDELINGEN

HEEMKRING OKEGEM

23ste Jaargang, 1998, Nr. 3
VERSCHIJNT DRIEMAANDELIJKS
Afgiftekantoor Ninove 1
3de trimester 1998

BESTUURSLEDEN

Voorzitter: Herman Van Isterdael, Idevoordelaan 27, Okegem
(054/32.23.02)
Secretaris: Patrick Praet, Kievitlaan 25, Ninove
(054/32.71.58)
Penningmeester: Suzanne Van der Speeten, Hazeleerstraat 19, Okegem
(053/66.76.89)
Bestuursleden:
Jozef Van der Speeten, Guldenboom 12, Okegem
(054/33.55.75)
Godelieve De Deyn, Kouterbaan 34, Okegem
(054/33.48.70)
André Segers, Idevoordelaan 25, Okegem
(054/33.65.68)
Herman Brantegem, Hazeleerstraat 24, Okegem
(053/68.04.51)

Uitgegeven met de steun van het stadsbestuur van Ninove.

Verantwoordelijke uitgever: Herman Van Isterdael
Idevoordelaan 27, 9400 Okegem-Ninove
Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.

Een jaarabonnement op Mededelingen Heemkring Okegem kost 150 frank. Erelid wordt men vanaf 250 frank. Lid worden kan door de som te storten op rekeningnummer 001-1565869-74 van Heemkring Okegem.

Provincie Oost-Vlaanderen
Provinciale Bibliotheek

Oogsten en dorsen vroeger

door Jozef Van der Speeten

1. Inleiding

Deze zomer werd tijdens de hete zomerdagen van begin augustus een stunt uitgehaald door onze boeren: op enkele dagen tijd was de oogst gepikt, gedorst en het stro binnengehaald. Velen van mijn generatie hebben toen gedacht aan de tijd van vroeger toen de oogst heel wat meer tijd en intensieve arbeid vroeg. Over dat gebeuren willen we het in deze bijdrage hebben. We willen in kort bestek het boerenleven van de eerste helft van deze eeuw beschrijven en vooral liet oogsten en dorsen aan bod laten komen.

De oudste van onze dorpsgenoten hebben de geleidelijke overgang meegemaakt van het handwerk op het veld en in de schuur naar het machinaal werk, van de handwerktuigen naar de modernste landbouwmachines. De steeds versnellende evolutie in de landbouw gedurende de laatste tientallen jaren heeft zich niet alleen weerspiegeld in een aanhoudende terugloop van het aantal landbouwers en in wijzigingen in de geteelde gewassen maar ook in een voortdurende aanpassing van het landbouwmaterieel. In de 19de eeuw legden de boeren zich vooral toe op de teelt van broodgranen: tarwe (spelt), rogge en masteluin. Hun eerste bekommernis was trouwens, vooral van de kleine pachters, om in hun eigen levensonderhoud te voorzien.

Wat de boer het meest interesseerde was de kwantiteit en de kwaliteit van de oogst. In onze streken werden in de 19de eeuw naar de normen van onze tijd voortreffelijke opbrengsten bereikt. Een intensieve landbouw in kleine bedrijven en op de versnipperde percelen was één van de factoren die deze goede rendementen mogelijk maakten.

Maar die versnippering had nadelige gevolgen zoals een gebrek aan interesse en mogelijkheden op het vlak van mechanisatie en een structuur die weinig marge bood voor de afvloeiing van mankrachten. Waar men elders voordeel haalde uit betere bemesting, extensieve teelten en mechanisatie konden de boeren bij ons in de tweede helft van de 19de eeuw hun rendement nauwelijks verbeteren.

Om de boer wegwijs te maken in de nieuwe teeltmethoden, beschikbare meststoffen, beter materieel enz. was het belangrijk een permanente begeleiding en opleiding te organiseren. De landbouwcomices die in het midden van de 19de eeuw in alle districten van de provincie Oost-Vlaanderen opgericht werden hebben inspanningen geleverd om die taken te vervullen en de boeren te stimuleren. Doch er ging van deze organisaties te weinig uitstraling uit en de informatie drong niet door tot bij de landbouwers.

Bijzonder verdienstelijk hebben zich daarentegen sommige dorpsonderwijzers gemaakt door hun kennis, interesse en direct contact met de landbouwers.

Sinds het einde van de 19de eeuw werd de verspreiding van informatie over allerhande evoluties en verbeteringen in de landbouw naar de landbouwers toe ook zeer bevorderd door de werking van landbouworganisaties zoals de *Belgische Boerenbond, Redt u zelven* e.a.

De visie dat onze boeren zozeer aan oude tradities gehecht waren zodat nieuwe methoden moeilijk ingang vonden is wat negatief. Nieuwe methoden werden, zoals het een vakman past, met omzichtigheid bekeken, en veelal slechts, na eigen vaststelling op het boerenbedrijf aangewend.

De landbouwers waren sinds vele decennia goed geïnformeerd over de technische vooruitgang dank zij hun goed gestructureerde beroepsorganisaties en hun vakbladen *De*

Akkerbouw, De Landbode,... Langs de vakbladen om, langs landbouwtentoonstellingen en aankondigingen bleven de boeren op de hoogte van de nieuwe technieken die hier en elders ontwikkeld waren.

In de vorige eeuw waren er reeds werktuigen in gebruik van grote producenten die dank zij een goed georganiseerde handel een verspreidingsgebied kenden. We denken bijvoorbeeld aan De Groot van Herzele en Polet uit Borsbeke (sinds 1870).

Het gebruik van vele nieuwe landbouwmachines kon slechts overwogen worden indien men over de nodige trekkracht beschikte. Zo hebben sommige werktuigen waarvan het bestaan reeds gekend was pas goed ingang gevonden nadat de landbouwtractoren op de belangrijkste bedrijven aanwezig waren. De eerste tractoren zijn in Okegem pas na 1950 in gebruik genomen en in het begin werden de bestaande karren en werktuigen verder gebruikt.
Paarden en koeien waren op onze boerderijen de trekdieren bij uitstek en hun aantal kende in de periode 1850-1950 geen duidelijke tekenen van terugloop. Ezels en muilezels werden hier minder ingezet. Voor het lichte vervoer werden ook nog trekhonden gebruikt.

We moeten ook bedenken dat voor de bewerking van de vele kleine percelen niet kon gedacht worden aan het gebruik van machines. Mits de inzet van het ganse gezin slaagde men er in bijna alles te herleiden tot handenarbeid. De "kruiwagenboeren" aarzelden niet om vele uren werk te presteren aan bemesten, spitten, hakken, maaien, pikken, aardappelen rooien, enz., en dit alles met handwerktuigen. Die activiteit heeft ons volk gesierd maar heeft de versnippering van de percelen in stand gehouden en zo de modernisering en rentabiliteit van de bedrijven afgeremd.

De koopkracht van de landbouwers houdt ook verband met de praktische toepassing van nieuwe technieken. Investe-

ringen kunnen anderzijds aangemoedigd worden door gunstige rentevoorwaarden. Ook bijzondere tijdsomstandigheden kunnen een merkbare impuls geven aan de opkomst van nieuwe technieken. Zo'n omstandigheid deed zich na de Eerste Wereldoorlog voor. Tijdens die oorlog waren de landbouwers slachtoffer geweest van allerlei opeisingen door de bezetter; het betrof vooral verplichte leveringen van paarden, vee, veldvruchten of hout evenals het uitvoeren van karweien met voertuigen.
In het Vredesverdrag van Versailles (28 juni 1919) werden herstelbetalingen opgenomen. Eén van de artikelen verplichtte Duitsland de geleden oorlogsschade in de bezette gebieden te vergoeden. Het overwonnen land kon de opgelegde bedragen onmogelijk bijeen krijgen en daarom werden ook leveringen in natura aanvaard. Vele landbouwers werden zo met door Duitsland geleverde landbouwwerktuigen vergoed. Tot het midden van de jaren twintig kwamen zo grote hoeveelheden machines ons land binnen. Als tussenpersonen werden vakkundige "verdelers" aangeworven. Het ingevoerde materieel betrof hier vooral grondbewerkingsmachines voor kleine bedrijven: ploegen, eggen, zaaimachines, rollen, cultivators (schoepers).
De herstelleveringen in natura waren maar van korte duur. Menig landbouwer heeft zich jarenlang beholpen met die tuigen. Voor vele landbouwers was het een aansporing tot verdere mechanisatie van hun bedrijf[1].

De evolutie van de mechanisatie in de landbouw tussen 1850 en 1950 verliep in grote lijnen als volgt.

---

[1] *Ons verdwijnend landbouwmaterieel*, in: *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, 25, 1985, nr. 1, blz. 1-12.

Vóór 1850 was er in het gebruik van de landbouwwerktuigen slechts een zeer langzame evolutie. Enkel de ploeg kende een hoge technische vooruitgang: uit de eenvoudige houten hakploeg had zich geleidelijk, via de middeleeuwse wiel- en voetjesploeg, de bekende Brabantploeg ontwikkeld. De opkomst van deze ploeg kon rond het midden van de 18de eeuw gesitueerd worden. Door schaar en rister te verbinden werd de vorm zodanig geschikt dat de Brabantploeg het prototype van de moderne ploeg in alle landen is geworden.

Rond het midden van de 19de eeuw werden verschillende initiatieven genomen om de mechanisatie van de landbouw te ontwikkelen. We zetten ze op een rijtje:

- In 1847 werd de eerste tentoonstelling van landbouwwerktuigen ingericht te Brussel; aan deze tentoonstelling was tevens een prijskamp voor nieuwe machines verbonden.
- In 1850 werd gestart met een leer- en praktijkschool voor landbouwwerktuigen te Haine-Saint-Pierre.
- Het *Vertoog van de provincie Oost-Vlaanderen* voor het jaar 1850 belichtte ook een facet in de vernieuwing van landbouwtechnieken: enkele boeren hadden de teelt op lijnen geprobeerd voor bieten, cichorei, rapen en tarwe. De eerste experimenten bleken vooral gunstig voor tarwe: er werd gevoelig bespaard door de beperking van de hoeveelheid zaaigraan.
- Een verslag in het *Vertoog* voor het jaar 1858 wees op de verdere ontwikkeling van lijn-zaaimachines alsook op het gebruik van dors- en hakselmachines in de grootste bedrijven.
- Omstreeks 1870 verscheen de eerst wentelploeg, de "dubbele Brabander".

Ondanks die ontwikkelingen bleef er een zekere achterstand bestaan tegenover de Verenigde Staten waar bijvoorbeeld reeds in 1831 graanmaaiers werden gebruikt. Alhoewel hier talrijke nieuwe machines werden geconstrueerd, bleef het

gebruik ervan voorlopig beperkt tot de zeer grote bedrijven.

In het *Vertoog* van 1889 bekloeg het Provinciebestuur er zich over dat de nieuwe technieken zo moeilijk ingang vonden bij de landbouwers. Het verslag vermeldt verder drie belemmeringen die de ontwikkeling afremmen: de gemakkelijke aanwerving van landbouwpersoneel (dagloners), de verminderde kapitaalkracht en de terughoudendheid van de landbouwers. De landbouwcrisis van 1880-1895 vertraagde de verspreiding van machines nog meer. Toch werd in die periode een nieuwe belangrijke stap gezet in de mechanisatie: rond 1890 kwam immers de pikbinder op de markt. Van dit werktuig mag gezegd worden dat het op landbouwtechnisch gebied één van de grootste verwezenlijkingen was sedert de uitvinding van de ploeg.

Op het vlak van de gemotoriseerde werktuigen werden eveneens belangrijke ontwikkelingen gerealiseerd dank zij de uitvinding van de benzinemotor (in 1876) en de dieselmotor (door Rudolf Diesel in 1892).

Na 1895 nam het gebruik van nieuwe machines toe als gevolg van de betere economische toestand. Vooral de evolutie van het aantal grasmaaiers in ons land is kenschetsend: 422 exemplaren in 1880, 703 in 1895 en 12.640 in 1910.

Om een algemeen beeld te schetsen van de toestand in 1910 vermelden we de voornaamste gegevens van de provincie Oost-Vlaanderen uit de landbouwtelling van 1910:

stationaire stoommotoren	274
stoomlocomobielen	33
gasmotoren	81
stationaire benzine- en dieselmotoren	156
benzine- en diesellocomobielen	39
electrische motoren	86
gewone ploegen	33.295

twee- of meerscharige ploegen	7.204
cultivatoren	3.803
eggen	55.363
rollen	14.650
aanaardploegen	8.266
mestspreiders	83
zaaimachines	626
aardappelrooimachines	313
bietenrooimachines	79
grasmaaimachines	205
hooischudders	60
graanmaaimachines	163
gewone dorsmachines	2.461
dorsmachines met motoraandrijving	396
dorsmachines met de hand aan te drijven	580
rosmolens (manèges)	2.352
karnmolens (hondekarnen)	4.643
wanmolens	39.167
gierpompen	23.402
gierkarren met gierton	25.026
karren en wagens	61.384
zelfrijdende wagens	20

In de periode 1895-1914 werd een begin gemaakt met de motorisering van de landbouw maar de eerste tuigen bleven nog een rariteit en slechts een verre voorbode van de huidige toestand.

Na de Eerste Wereldoorlog ging de mechanisatie verder maar die ontwikkelingen bleven nog vele decennia buiten de interesse en de mogelijkheden van de kleine bedrijven die in onze streek vooral voorkwamen.
Het aantal landbouwtractoren in ons land steeg van ca. 300 in 1922 tot een 1000-tal in 1939. Dit maakt duidelijk dat de

motorisering in de landbouw tussen de beide wereldoorlogen zich uitsluitend tot de grootste bedrijven beperkte.

Een belangrijke nieuwigheid tussen de twee wereldoorlogen is het vervangen van ijzeren wielvelgen door luchtbanden. Deze verbetering werd in de landbouw in 1933 doorgevoerd en heeft vrij snel ingang gevonden na de Tweede Wereldoorlog. De maaidorser is in ons land ingevoerd in 1939; het gebruik ervan is pas na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk toegenomen. In 1958 waren er een 200-tal in gebruik. Een algemene bemerking is dat de motorisering in de landbouw na 1950 echt is doorgebroken en haar toepassingen begon te vinden tot in de kleinere bedrijven[2].

2. Vóór de oogst begon... het zaaien

De boer liet niets onverlet om het zaaien van het graan (tarwe, rogge, masteluin, gerst, haver) zo zorgvuldig mogelijk te doen. Die belangrijke voorbereidingsperiode bracht allerlei gebruiken en gewoonten mee. Sommige gebruiken hadden wel iets met een zeker bijgeloof te maken doch algemeen erkent men er het vroom geloof van de landman in die hoopt dat God de oogst goed zal laten gedijen.

Vooraleer het zaaigraan aan de grond toe te vertrouwen werd het door de boer gezegend. Op de schuurvloer goot hij een bepaalde hoeveelheid zaaigoed uit. Dan kwam het gewijde moment: hij liet enkele druppels van de gewijde kaars kruisgewijze in de hoop vallen en plaatste ze daarna in het midden van de hoop. Hij ging op de knieën zitten en met

---

[2] Voor dit overzicht hebben we ons gebaseerd op: MOERMAN J., *Ontstaan en studie van de mechanisatie in de Belgische landbouw*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1959, nr. 2-3.

ontbloot hoofd las hij uit het Sint-Jansevangelie in zijn kerkboek:"In het begin was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God". Dit was het "Laatste Evangelie" dat vroeger tijdens de mis gebeden werd en dat de viering besloot. Daarna besprenkelde hij het zaad met een palmtakje gewijd water.

Na dit vroom gebruik schepte de boer het zaaigoed in zakken en reed ermee landwaarts. Daar sloeg hij het lange zaaikleed over de schouder. Dit was een groflinnen schort die bij het zaaien om de lenden werd gebonden zodanig dat vooraan een soort zak ontstond wanneer met de hand het ondereind werd opgenomen of rond de arm gedraaid. Er werd ook een zaaibak gebruikt: dit was een metalen (zinken) halvemaanvormig bekken dat vooraan op de heupen werd vastgemaakt of gedragen werd met een kruizeel. De boer stapte over de akker en intussen strooide hij de graankorrels met een brede zwaai over de bewerkte grond. Meestal zweeg of bad hij terwijl hij het zaaigoed zo hoog mogelijk voor zich uitwierp. Want hij dacht dat hoe hoger de korrels werden geworpen, hoe hoger het graan werd.
Bij het zaaien werd heengaande met de ene hand en terugkerende met de andere hand gezaaid. Het zaaikleed werd derhalve van arm verwisseld. Wanneer de zaaier alleen uit één hand zaaide liep hij bij het zaaien in concentrische cirkels over het veld.

Daarna werd het zaaigoed toegedekt hetzij met de rijf (*rèèk*) hetzij met de grote of kleine eg *(eede of eedeken)*. Zodoende lag het zaad min of meer in rijen en stond het graan niet te dicht. Onze Vlaamse boer of landman was immers beducht voor een te dichte stand van zijn graan en trachtte dit te voorkomen. Een oude boerenspreuk luidde immers als volgt: "Een dikke zaaier heeft geen grote schuur vandoen".

Teeltzorgen

Eenmaal het graan gezaaid liet de boer de vrucht niet groeien zonder verdere zorgen. Op de eerste plaats vermelden we het "overschieten". Zodra het graan goed was "uitgekomen" werd met behulp van een planttouw met haspel en een schop kleine greppeltjes (voortjes) gemaakt op een welbepaalde afstand van elkaar. De aardkluiten werden over het jonge graan "geschoten" (opengestrooid). Deze kluitjes moesten de jonge plantjes tegen de gure wind en de vorst beschermen en het "struiken" bevorderen. Het koren had vroeger twee vijanden waartegen de boer, met natuurlijke middelen, machteloos stond, namelijk het "zwart" of steenbrand bij de tarwe en de muizen. Tegen de steenbrand werd de zaaitarwe behandeld met "kopergroen". De muizenplaag was vroeger erger dan bijvoorbeeld in de eerste helft van deze eeuw en nam soms een uitbreiding die tot echte rampen leidde. De boer nam dan zijn toevlucht tot bovennatuurlijke middelen: hij trok op bedevaart naar plaatsen waar de H. Gertrudis (Geertruide) van Nijvel bijzonder aanroepen werd tegen de muizenplaag. Op Palmzondag plantte de boer een gewijd palmtakje op ieder bezaaid perceel grond en prevelde intussen een kort gebedje. Om de zegen van de Heer over het groeiend graan af te smeken stapten de boeren al biddend in de kruisprocessies (gehouden op de drie dagen voor Ons Heer Hemelvaart) die de langs de wegen door de graanvelden trokken.

De boeren filosofeerden ook over het weer en trachtten aan de hand van weerverschijnselen te voorspellen hoe de graanoogst zou verlopen. In talloze weerspreuken en volksgezegden vinden we zijn voorspellingen terug die niet alleen de vrucht zijn van scherpe waarnemingen maar ook van een levendige fantasie. Een kleine bloemlezing uit de grote "oogst":

Is Kerstmis vochtig en nat,
blijven ledig zolder en vat.

Volle maan met Kerstmis
Volle schuren met augustus

Lichtmis mooi en klaar
geeft een vruchtbaar roggejaar

Maart droog, april nat
geeft veel koorn in 't vat.

Maart guur
Volle schuur

In april knoopen en auwen
in mei bloesem en graan
en zes weken later er de pik in slaan.

Mei koel en nat
vult schuur en vat[3]

De boer moest ook de strijd aanbinden tegen de onkruid dat in de graanvelden woekerde zoals blauwe korenbloem, rode papaver (kollebloem), witte akkerwinde, paars ridderspoor, distels en netels, kamille (*ipellouën*), wikke, bolderik,...

Op een pas bezaaide akker zag men ze nog niet, ze kiemden pas na de graangewassen maar haalden deze spoedig in. Ze slingerden zich rondom de halmen, zetten zich

---

[3] JESPERS H., *De oogst gaan in. Een volkskundige studie,* Antwerpen, 1943.

vast op of naast de worteltjes van het graangewas en onttrokken daardoor licht, vocht en voedsel aan tarwe, rogge, haver of gerst. Vielen hun soms giftige zaden in groot aantal bij de graankorrels, dan werd het brood daardoor gevaarlijk voor de gezondheid van de mensen. Maar de boer waakte. Hij stapte meermaals langs zijn rijpend graanveld om bijvoorbeeld het moederkoren op te sporen en te verdelgen. Ook gebruikte hij de distelsteker voor het uitsteken van distels. Dit tuig bestond uit een lange staf *(steel)* waaraan onderaan een kleine metalen meestal recht blad met rechte snede was bevestigd.

Het zaaien op lijnen: zaaimachines

Tot de Eerste Wereldoorlog werd er algemeen met de hand gezaaid zowel voor groenten als voor landbouwgewassen. Het zaaien op lijnen is bij ons pas in de 20ste eeuw in gebruik gekomen. Deze manier van zaaien was in veel gevallen rationeler om verschillende redenen. Zo kon men gemakkelijker grondbewerkingen tussen de lijnen uitvoeren. Dit kwam in grote mate de gewassen ten goede omdat licht en lucht beter de teeltlaag konden beïnvloeden. Men kon ook gemakkelijker tussen de plantjes het onkruid verdelgen door wieden, hakken of ziektebestrijdingsmiddelen toe te dienen.

De éénlijnige zaaimachine

De kleine boeren gebruikten een éénlijnige zaaimachine, vooral voor het zaaien van bieten. De oudste modellen die we nu nog kennen dateren van rond de eeuwwisseling. Ze bestonden uit volgende onderdelen: vooraan een ijzeren wiel waar aan de as een tandwiel was verwerkt. Daarop werkte een conisch tandwieltje dat over een ijzeren stang heen verbonden was met een woelrad onderaan in de zaadbak.

Deze laatste dreef het zaad door een onregelbare opening naar buiten in de zaadvoor. Daarop volgden twee "toestrijkers" die het zaad met grond toedekten en een drukrol om de zaadvoor toe te dichten. Het machientje werd voortgeduwd met behulp van twee houten armen die voorzien waren van handvatten.

De meerlijnige zaaimachine

Deze zaaimachine bestond uit volgende delen: een voertuig waarop een houten zaadbak een bezaaiingsapparaat was gemonteerd, en het zaaimechanisme dat zich in de zaadbak bevond en met een raderwerk op één van de wielen van het voertuig in werking werd gebracht. Bestond het voertuig uit een as met twee loopwielen onder de zaadbak, dan was er een lamoen (dissel met twee armen) gemonteerd waarin het trekdier werd aangespannen. Het zaaimechanisme had tot doel het zaaigraan in het zaaiapparaat te werpen. Een ijzeren staaf die door de zaadbak liep was voorzien van een distributieapparaat. Deze staaf eindigde buiten de zaadbak op een tandwiel dat inwerkte op een ander tandwiel dat vastgemonteerd zat om één van de grote wielen van het voertuig. In het raderwerk waren er versnellingen voorzien, zodat het zaad vlugger of trager in de pijpen van het bezaaiingsapparaat werd gedreven.

Bij de zaaimachines konden de zaadopeningen met een schuif van buiten worden bediend, geregeld of gedicht worden. De zaaimachine werd getrokken door één of meer paarden. Ze bracht het zaaigoed gelijkmatig in de grond op

steeds dezelfde diepte en op steeds dezelfde afstand van elkaar[4].

3. De oogst "gaat in": pikken, binden, stuiken (rechten)...

De boeren wisten goed wanneer het koren rijp was en moest gepikt worden. De oudsten pasten de nagelproef toe: als er geen vochtigheid meer uit de halmen kwam, was het koren rijp om geoogst te worden of ze luisterden naar de klank van de ruisende graanhalmen. Het weer speelde hierbij een grote rol: bij heet juliweer ging "den oogst rap aan", d.w.z. dan begon het graan te klinken, een teken dat het rijp was. Eind juli (rond 21 juli) begonnen de boeren met de voorbereiding van de oogst. De pikken werden bovengehaald om "geklopt" (gehaard) te worden op een haargetouw of haarspit. Tijdens het pikken werd de pik met een wetsteen gescherpt, het vlijmscherpe gereedschap verloor door het pikken zijn scherpte en dus ook zijn snijkracht. Deze kon men niet steeds zomaar met de wetsteen terug krijgen. Indien men bijvoorbeeld op een hard voorwerp had geslagen, diende men het metalen blad opnieuw vlak en dunner te kloppen zodat het dungeklopte metaal (de snede) daarna met de wetsteen nog scherper gemaakt kon worden. Dit dun kloppen van de snede van de pik gebeurde soms tussen hamer en aambeeld en noemde men haren. Het was een noodzakelijke activiteit die we ook reeds in de 16de eeuw bij Bruegel aantreffen. Het haargetuig, dat meestal door de dorpssmid werd gemaakt, bestaat uit een aambeeldje dat naar onder toe

---

[4] STUYVER P., *Het landbouwmaterieel bij ons 1850-1950*, in: *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, 26, 1986, nr. 3, blz. 57.

uitliep op een pin die in de grond of een houten blok werd geklopt. Halverwege de pin was een dwarsijzer door een gat in de pin bevestigd. Dit dwarsijzertje moest beletten dat de haarkruin bij het haren te diep in de bodem of houtblok gedreven werd. Om te haren zette de boer zich schrijlings op de grond met de haarkruin tussen de benen. Hij verwijderde meestal eerst de werf van de pik en klopte dan met de hamer de snede van de pik scherp[5].

De pik is een typisch Vlaams werktuig. Het "blad" (mes) werd gedragen door een eigenaardige pikwerf, een soort elleboogvormige steel die verticaal staat in het vlak van het blad. De pikwerf laat toe het "blad" krachtig en met zwier in het graan te slaan en de halmen af te houwen, alle even hoog en tot tegen de grond. De steel van de pik werd waarschijnlijk werf genoemd omdat hij meestal van wilgenhout gemaakt werd. De Bo vermeldt wervenhout, werfhout; werven is de naam van verscheidene soorten van grove wilg[6].

Bij de pik hoorde de pikhaak: dit was een ijzeren haak die aan een eikenhouten steel vastzat. Met de pikhaak hield de pikker de korenhalmen bijeen en trok het afgeslagen koren bij elkaar om een schoof (pikkeling) te vormen.
In het werk van Stijn Streuvels *De Maanden* vinden we een prachtige beschrijving van de pikkers op het veld.

---

[5] THEUWISSEN J., *Van het zaaien tot de oogst*, in: *Culturele Geschiedenis van Vlaanderen. Deel I. Vlaamse Volkscultuur*, blz. 44-46.

[6] VAN NEROM G., *Uit de taal van het landbouwbedrijf in 16 Zuid-Oost-Vlaamse en aangrenzende Brabantse gemeenten*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, R.U.G., 1979.

De pikkers staan gebogen, in broek en hemd, de mouwen opgesloofd, een geknoopten zakdoek op het hoofd als afweer voor 't zonnesteken. De pikke in d'eene, den haak in d'andere hand, gaan de slagen regelmatig; de halmen, tegen den wortel afgesneden reuzelen over malkaar, worden met den haak opgevangen in garfhoop achteruitgetrokken, waar ze in reek gereed liggen om gebonden te worden.
Elke pikker houdt zijn gang, de breedte van de zwade, en moet zijn man staan om den effenaar te houden met zijn gebuur die naast hem pikt; 't zelfde voor de bindsters die, op gelijken afstand van elkaar, in de reek garven opnemen en er een band omheen slaan. Zoo houden de arbeiders het vol..., tot de pikke botgepakt is en bootalm of wetsteen er bij te pas komt om de snede te zoeten.

Toen het machinaal verwerken van de oogst nog niet gebruikelijk was in onze streken, tenzij op zeer grote bedrijven, nam het maaien met de pik een belangrijk deel van de zomertijd in beslag. De schilderijen waarop bijvoorbeeld Bruegel de korenoogst afbeeldde tonen ons hoe groot en omvangrijk die werkzaamheid in de 16de en 17de eeuw was. Men verbleef dagenlang op het veld. In de 17de eeuw nam het maaien en inhalen van de graan- en hooioogst ongeveer 25% van een werkjaar in beslag. Graanoogst en hooioogst waren ook los daarvan de twee zwaarste perioden van de jaarlijkse werkzaamheden omdat onder dwang van de weersomstandigheden vaak in een hoog tempo moest gewerkt worden. Voor het oogsten van een graanveld van één hectare met de pik had men in de 18de eeuw nog 3,5 "mandagen" nodig. In de pre-industriële tijd bleef dat zo omdat de gereedschappen voor het maaien en pikken nagenoeg ongewijzigd de zeis, de pik of sikkel zijn gebleven. Na de ingebruikname van allerhande machines werd er uiteraard vaak min-

der met deze gereedschappen gewerkt. Het scherpen van het handgereedschap werd dan ook minder frequent. Helemaal verdween het haren evenwel niet omdat de zeis of pik in gebruik bleven voor kleiner werk of omdat kleine stukken hooiland of graangewassen niet machinaal gemaaid werden en eveneens omdat de aanzet van het machinaal pikken bijvoorbeeld nog met de pik moest gebeuren "gangen pikken"[7].

Vroeger werd het loon van de pikker zelden per dagwand berekend en in geld uitbetaald. Hij pikte "voor de oogst"; hij had namelijk recht op de zoveelste hoop of de zoveelste schoof. Als het graan gestuikt was (dit is in stuiken zetten om te drogen) ging de pachter de rij "hopen schoven" af en stak een "elzen mei" op de hopen die de pikker toekwamen. Deze bleven bij het inhalen staan.

Het werk van de bindsters bij het oogstwerk was ook zwaar. Zij bonden de pikkelingen tot schoven en moesten die daarna stuiken. Een stuik was een geheel van zoveel schoven graan op het land tegen elkaar geplaatst om te drogen.

De schoven werden per zes of tien of meer schuin tegen elkaar geplaatst zodat de toppen (de aren) tegen elkaar aansloten terwijl de ondereinde (de gaten) zoveel mogelijk vrij stonden en enige ruimte voor de vrije doorstroming van de lucht overlieten.

Die stuiken (vooral rogge en wintergerst) werden op één kant van de akker geplaatst zodat men de rest van het veld al kon bewerken om er rapen *(loeëf)* op te zaaien. Deze strook noemde men het hopenbed *(oëpenberre)*.

Tijdens de oorlog werden de hopen rogge of tarwe geteld zodat men wist als er gestolen werd. In zo'n hoop kon men ook schuilen bij onweer.

---

[7] THEUWISSEN J., *o.c.*, blz. 46-47.

Aldus zijn op het oogstveld aan het werk: de pikkers, de bindsters, de toedragers -draagsters die de schoven aanbrengen in het bereik van de stuikers of "rechters". Waren de pikkers het laatste hoekje graan aan het afpikken dan riepen de bindsters de mannen toe: "Pas op, de haas gaat er uitspringen".

Volgens een Brabants gebruik had de heuverpikker (de voorman) het recht de laatste pikkeling af te doen. Na dit gedaan te hebben riep hij uit: "De haan is af". De laatste schoof, "haan" of "mei" genoemd, werd met veldbloemen versierd en dan als geschenk aan *de pachtès* (pachteres) aangeboden.

Als alle schoven "gerecht" waren moest het rogge- of tarweveld geharkt *(opgerékt)* worden met de grote hark of rijf (rèèk) om de losliggende halmen of aren bijeen te brengen. Dit noemde men het rèkeling en dit werd op een hoopje tussen de stuiken gelegd. Nadien moesten de bindsters en de kinderen nog oogsten *(oeëst'n)*, dit is de losse aren tussen de stoppels oprapen. Wanneer men enkele tientallen aren in de hand had werd dit bundeltje met één of twee halmen samengebonden. Dit bundeltje "gelezen aren" werd "zant" genoemd. Als alle werk gedaan was en alle werkers (-sters) naar de boerderij gingen waar hen een welverdiend avondmaal wachtte, werd er op het veld nog nageoogst. Naoogsten was een zeer oud en algemeen verspreid gebruik van de arme lieden die zelf geen landwinning hadden om broodgraan te vergaren, door op de korenvelden de verloren aren te oogsten. In de oude boerengemeenschap behoorden die verloren aren uitsluitend aan de lieden die binnen het dorp of het gehucht woonden waar de akker gelegen was. De dorpskeuren waakten over de rechten en ook over de plichten van de oogsters. Het was verboden te oogsten vóór de oogst opgebonden en gestuikt was. Het was verboden te "zanten" tussen zonsondergang en zonsopgang; wie aren stal uit de

schoven werd als dief bestempeld. Op dat "oogstrecht" bestond er een uitzondering. Een boer kon het opbinden en stuiken van zijn koren laten verrichten "voor den oogst", d.w.z. voor het recht om de verloren halmen en aren op het veld op te rapen. Het aren lezen verdween naarmate landeigenaars overschakelden op andere teelten zoals suikerbieten en koolzaad en naarmate zij steeds meer dagloners in dienst namen die niet langer in natura werden uitbetaald.

Machinaal oogsten

Het duurde tot het einde van de 18de eeuw vooraleer iets gevonden werd dat het manueel maaien en pikken kon vervangen.

In 1785 werden in Frankrijk de eerste proeven gedaan met een primitieve oogstmachine. Wegens het uitbreken van de revolutie in dit land en daaropvolgende oorlogen zou het duren tot na de val van Napoleon (1815) vooraleer de eerste graanoogstmachine te koop werd aangeboden. Omstreeks 1850 kwamen er reeds tal van firma's met oogstmachines op de markt; zowel van Franse, Engelse, Amerikaanse, Oostenrijkse als van Russische makelij. Ons land was vooral afgestemd op Franse en Amerikaanse merken waarvan het fabricagemateriaal zich maar voorgoed in het laatste kwartaal van vorige eeuw begon te verspreiden. In onze streken, kwam de verspreiding pas goed op gang in de 20ste eeuw, vooral na de Eerste Wereldoorlog.

De graangewassen werden in de beginperiode machinaal geoogst met een maaimachine die alleen bestond uit een maaibalk en gebruikt werd voor het maaien van gras. De graangewassen lagen dan over het veld verspreid. Dit vroeg heel wat arbeidskrachten voor het verzamelen en samenbinden van de graanhalmen. Het was vooral hinderlijk dat het gemaaide graan niet tijdig opgeruimd was vóór de volgende

"snede" werd afgereden zodat de oogstactiviteit traag verliep. Men trachtte dat ongemak te verhelpen door een tweede zetel op de machine te plaatsen waarop een arbeider zat met een vork of stok in de hand om de afgemaaide halmen op bussels of schoven te duwen.

Er kwamen ook oogstmachines op de markt die uitgerust waren met een busseltafel en harken. De afgemaaide halmen, kwamen op deze "tafel" terecht en werden door de vier draaiende harken tot bussels gevormd en buiten de "loop" van de machine geworpen. Na het beëindigen van het werk konden de harken, de maaibalk en bindtafel verticaal worden opgetrokken. Zo kon er met de machine door smalle veldwegen worden gereden.

De zelfbinder of pikbinder heeft een binnenverdeler (om de neergeslagen halmen op te lichten), een buitenverdeler (om de af te maaien halmen te scheiden van die voor de volgende beurt), een haspel (een lattenmolen die rond een horizontale as draait en de halmen gelijkmatig naar de maaibalk toe drukken), een transportband en elevator die de afgemaaide halmen omhoog naar de bindtafel brengen waar de schoven worden gevormd in een complexe pers- en bindmachine. Deze pikbinder - met een gewicht van 700 kg. - had een maaibreedte van anderhalve meter en kon op één dag (10 uur) 3 tot 5 ha graangewassen verwerken[8].

---

[8] ELOY A., *Oud-Landbouwgereedschap*, Gent, 1983, blz. 422.

1. Graan pikken met de pik

2. Graan pikken met de machine

3. Graan pikken met de machine en opbinden van de schoven

4. De pikbindmachine aan 't werk

5. Stuiken of rechten van de schoven

6. Harken en naoogsten was kinderwerk

7. Het laatste voer oogst wordt naar de schuur gereden

8. Machinaal dorsen op het veld (foto fam. Vande Perre)

4. De boerkens smelten van vreugd en plezier Als d'oogst wordt binnengereden ...

Na enkele dagen goed weer sprak de boer van de oogst in te schuren of naar de schuur te brengen om het op te bergen. Hij vergewiste zich eerst of de schoven binnenin wel goed droog waren. Het binnenhalen van de oogst gebeurde met de wagen (bij grote boeren), met de kar en zelfs met de kruiwagen. Om het laadvermogen van de kar te vergroten werd vooraan en achteraan, op de karrebak een raamwerk uit lichte houten balken geplaatst dat langs beide zijden overhelde en aldus toeliet meer schoven te stapelen dan de bak normaal kon bevatten. Deze tuigen heten ladders *(lieërn)* of galgen. Op het horizontaal vlak van de kruiwagen (de schoot) werd eveneens een raamwerk van latten gelegd zodat deze de lange roggeschoven ondersteunden en voorkwamen dat deze op de grond sleepten. De schoven werden met een gaffel op de kar of wagen gestoken waar de lader *(looër)* laag per laag schikte. Als de wagen volgeladen was, werd het voer oogst *(voeijer)* met een wagenreep of vuim *(vooëm)* vastgesjord. Dit lang dik touw werd opgespannen met een mechanisme dat achteraan op de wagen of kar zat. Achteraan en onder de wagen was de wielstok in twee vleugels bevestigd. Daarop werd de lus van de vuim rondgedraaid met een draaistok zodat de reep opspande en de lading goed vastzat. Na de Tweede Wereldoorlog werd op de kar of wagen een nieuw systeem geplaatst, een soort ijzeren katrol.
Het woord vuim *(vooëm)* is waarschijnlijk afgeleid van het Nederlandse woord vaam of vadem wat betekent: zijwaarts gestrekte omvattende armen; vadem is ook een oude lengtemaat. Het werkwoord vuimen (vamen of vademen) betekent met een koord omvatten.

Het voer oogst naar huis rijden was niet altijd gemakkelijk langs de aarden veldwegen. Het gebeurde soms dat de wagen scheef geladen of onvoldoende aangevuld was. Door het schokken onderweg gebeurde het soms dat de lading uitkalfde. Daarover werden er dan sarcastische opmerkingen gemaakt als "het voeijer was gesketen". Het gebeurde dat de wagen of kar te breed geladen was en niet in de schuuropening kon.

Het inhalen van het laatste voer was vroeger een hele gebeurtenis en ging met een zeker ceremonieel gepaard. In onze streken sprak men van "den haan inhalen" of "de haan is binnen".

Vóór het laatste voer de hofpoort binnenreed had de voerman de kinderen bovenop de lading schoven getrokken. Ze hadden een ruiker mooie bloemen gemaakt die ze zwaaiend in de hand hielden en zongen terwijl ze binnenreden:

Koekeloeren haan
Het leste voejer is op de baan
Om naar huis te gaan.
Wat heeft de voerman verdiend?
Een pint, een pint.
Omdat hij zo goed gegaffeld heeft.

De bloemen werden daarna aan de boerin afgegeven die iedereen eens goed trakteerde.

5. Het werk in de schuur

Nadat het voer oogst in de schuur was gereden moest het afladen of lossen gebeuren. De schoven werden in de tas(sen) gestapeld. Dit werk noemde men "tassen". Soms stond er nog een helper tussen de losser en de tasser die de schoven dichterbij wierp.

Om de aren van de onderste laag in de tas tegen vocht en knaagdieren te beschermen ging men hierbij als volgt te werk. Bij het intassen werd de eerste rij schoven in een hoek tegen de muren rechtgezet. De volgende rijen werden telkens iets schuiner gezet tegen de voorgaande rij. Zo kwamen de aren nooit op de vloer terecht, doch vele aren kwamen in een laag samen en vormden een aantrekkelijke prooi voor ratten en muizen. Om dit verlies te vermijden werden de schoven van deze laag eerst voorgedorst of gegeseld: de schoof werd bij het uiteinde stevig vastgepakt en de aren werden tegen het tasmuurtje geslagen totdat de meeste graankorrels er waren uitgevallen.

Dit deed men ook om graan te bekomen dat men dringend nodig had om te bakken, of om mooi zaaigraan te hebben. Die ongedorste schoven werden in de winter definitief gedorst. Vooraleer het dorsen te behandelen willen we het eerst hebben over de bouw van de boerderijen en de schuren.

Een boerderij omvat drie delen: het woonhuis, de stal of stallen en de schuur met dorsvloer. Deze delen kunnen aaneengesloten zijn onder één dak; zij kunnen ook afzonderlijk staan en verspreid liggen over het erf.

De boerderij met aaneengesloten afdelingen, het langgeveltype, bood het voordeel dat men ruimte, wanden en daken en bijgevolg ook kosten bespaarde. Het toezicht over het vee ging vlotter omdat men meestal vanuit het woonhuis de stal kon bereiken. Aan dit boerderijtype waren ook nadelen verbonden: de ruimte van stallen en schuur was beperkt zodat dit type niet geschikt was voor een grote graanwinning. Brand was hier ook rampzalig: al de have en goed van de pachter gingen in vlammen op.

De boerderij met verspreide gebouwen was het gewone type van pachthoeve die van enig belang waren. De verschillende afdelingen lagen op de hofstede verspreid

zonder vast rooiplan. Hun ligging, die op het eerste gezicht grillig was, werd bepaald door plaatselijke omstandigheden. Pas wanneer men deze boerderijen in duurzaam materiaal (baksteen, natuursteen, leien en pannen) ging bouwen, verminderde het brandgevaar en werden de verspreide gebouwen in een gesloten kwadraat opgesteld. Dit gebeurde vanaf de 17de eeuw. Het zijn gesloten hoeven waarvan woonhuis, stallingen en schuur aaneengebouwd zijn rond een binnenplaats die alleen toegankelijk is langs een inrijpoort of -hek.

De schuur

De schuren van ons land kunnen in twee types ingedeeld worden: de schuur met overdwarse dorsvloer (dwarsschuur) en die met overlangse dorsvloer (langsschuur). Bij het eerste type lag de "schuurvloer" die kort, was in 't midden van de schuur. Langs weerszijden van de vloer lagen de tassen waarin de oogst opgeborgen werd. De schuren van de kleine bedrijven en meer bepaald deze van het langgeveltype hadden echter maar één tas.

Bij de schuren met overlangse vloer (langsschuur) lag de schuurvloer langs de langste zijde van de schuur, langs de muur die naar het binnenerf van de hoeve gekeerd was. Een voorbeeld hiervan was de schuur van het hof Van Holder. De dwarsschuur kwam vroeger in het Vlaamse land het meeste voor: zowel op de grote pachthoeven, als op de kleine bedrijven. Men kan ze terecht de Vlaamse schuur noemen. In de loop van de 19de eeuw werden de meeste houten schuren vervangen door bakstenen gebouwen. Bij deze schuren zijn de wanden even hoog als de schuurpoort. Meestal hadden deze schuren twee inrijpoorten zodat de paarden die het voer oogst binnentrokken in de schuur zelf konden uitgespannen worden. Voorbeelden hiervan zijn het Hof te Hazeleer en het hof van Van Boxstael. De vroegere

Vlaamse schuur die geheel in hout was opgetrokken zoals trouwens al de andere hoevegebouwen, was in feite een roerend goed. Men kocht een stal of een schuur zoals men een paard zou kopen. Het gebouw werd onttakeld van stro en plakwerk, het houten geraamte van wanden en dak werd uiteen genomen en weggehaald van de "sollementen". Dit was een laag platte stenen in de grond bevestigd, waarop het geraamte van de bouw rustte.

Van het langsschuurtype waren er twee typen. Zij waren gekenmerkt door de vorm van het dak dat de gehele verdere inrichting van de schuur beïnvloedde. Het eerste type had een zadeldak, het tweede een wolfsdak. Beide typen hebben onderling niets gemeen in hun ontwikkeling. De schuur met wolfsdak was een oud autochtoon type; de schuur met zadeldak is in onze streken betrekkelijk jong en werd tengevolge van economische en technische omstandigheden van uit het zuiden ingevoerd. Ze is de meest verspreide schuur in Brabant, Henegouwen en het zuiden van Vlaanderen. In de langsschuur met zadeldak konden de oogstwagens doorrijden over de gehele lengte van de schuur. Daarom zijn hun muren minstens even hoog als de schuurpoorten. Al het graan werd getast aan één kant van de schuur. Die tassen zijn dan ook merkelijk hoger dan die van de dwarsschuren. Wegens de hoge en stevige wanden die een langsschuur moet hebben moest deze noodzakelijkerwijze in steen opgebouwd worden. Dergelijke schuren konden dus enkel ontstaan in streken, waar men gemakkelijke natuursteen bij de hand had zoals in een groot gedeelte van Frankrijk en in het Waalse landsgedeelte. In Vlaanderen kon dit type van schuur slechts gebouwd worden nadat economische en technische omstandigheden het gebruik van baksteen voor de hoevebouw hadden mogelijk gemaakt.

De schuren hadden het uitzicht van een kerkschip. Zij waren ruim genoeg om in één gebouw de ganse graanoogst van zeer uitgestrekte graanwinningen te bergen.
In de loop van de 18de eeuw werden op de grote Brabantse hoeven nieuwe schuren gebouwd volgens het langsschuurtype, ook op kleine hofsteden werden die schuren opgetrokken, gedeeltelijk in baksteen, de muur langs het binnenerf en de gevel langs de straat en gedeeltelijk in hout- en leemwerk. Ze hadden een strodak. De langsschuur kende in Brabant en aanpalende streken een laatste en tamelijk grote verspreiding bij de grote boeren omstreeks 1870. De schuren die toen gebouwd werden zijn minder ruim dan die van de vorige reeks. Ze missen het kerkbouwachtig uitzicht en ze zijn opgetrokken in baksteen en gedekt met blauwe pannen. Als enig sieraad vertonen zij een ingemetselde steen in de gevel waarop de initialen van boer en boerin en de datum van de bouw[9] (9). Een prachtig voorbeeld hiervan was de hoeve van Van Holder-Hendrickx langs de Fonteinstraat. Hier was een grote dubbele inrijpoort waarboven een steen was ingemetseld met initialen V.H.-H. van boer en boerin en het jaartal 1904. In dat jaar werd de schuur die afgebrand was, terug opgebouwd.

De bergruimte(n) naast de dorsvloer waar de oogst werd opgestapeld noemde men de tas. De tasruimte was van de dorsvloer gescheiden door een tasmuurtje dat met planken kon vervaardigd zijn of met steen gemetseld.
De dorsvloer was de vloer in de schuur waarop met de vlegel gedorst werd. Meestal was die dorsvloer gemaakt uit aangestampte klei of leem, waarin vaak runderbloed, vlas-

---

[9] LINDEMANS P., *Geschiedenis van de Landbouw*, deel 2, blz. 72-87.

koppen, asse, koehaar of koedrek werden gemengd. De aanleg van een aarden dorsvloer was een zware karwei: de min of meer uitgedroogde gespleten specie moest bewerkt worden tot men een hard, effen oppervlak bekwam. Vóór het aanstampen werd de klei weer licht bevochtigd en de vochtige specie werd met de voeten getrappeld om ze te kneden. Deze bewerking werd enkele keren herhaald. Daarna werd de bijna uitgedroogde specie aangestampt tot men een effen oppervlak bekwam en tot de vloer voldoende hard was. Bij het verharden en effen maken gebruikte men een stamper of dammer. Dit tuig was een zware houten blok waarop loodrecht daarin een houten steel, soms voorzien van een kruk werd gedraaid[10]. Om de dorsvloer te beschermen tegen de ijzeren banden van de wagens of karren werd over de vloer een laagje stro gelegd. De betonnen vloeren die men nu nog aantreft zijn van latere datum toen men niet meer met de vlegel dorste. Ze zijn te hard en zouden graankorrels bij het dorsen beschadigd hebben.

De schuurpoort was een grote houten poort bestaande uit twee deuren die toegang verleende tot de schuur. Er was ook een achterpoort. In één van de deuren van de schuurpoort (meestal de achterpoort) was er een klein deurtje waardoor voetgangers de schuur konden binnenkomen zonder de grote poort te openen.

---

[10] DEVOS M., RYCKEBOER H. en VAN KEYMEULEN J., *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*. Deel 1. Landbouwwoordenschat. Aflevering 2. Behuizing, blz. 410-421.

Het hand- of vlegeldorsen

Het vlegeldorsen heeft definitief zijn plaats ingenomen tussen onze folkloristische gebruiken op bijvoorbeeld de oogst- en pikfeesten. Onze taak is het nu om in grote lijnen op te tekenen hoe eertijds het vlegeldorsen "om den brode" beoefend werd.

Vroeger werd er vooral tijdens de winterperiode in de schuur gedorst. Dit gebeurde met de dorsvlegel. Het gedorst graan werd daarna met de wanmolen gezuiverd. Tussen de vele vormen van slaande dorstuigen die in Europa en daarbuiten werd gebruikt, viel de Vlaamse vlegel op door stevigheid en slagvaardigheid.

De dorsvlegel (in Okegem sprak men van vleger) bestaat uit drie delen: de steel, het slaghout en de kap. De steel, meestal geerde genoemd, moest precies passen onder de oksel van de dorser zodat die niet gebogen hoefde te staan. Oorspronkelijk betekende geerde: tak, twijg of rijs. In het *Woordenboek van de Nederlandse Taal* wordt het woord omschreven als roede. Een bewerkte roede leidt dus tot de opvatting steel. De geerde moest gemaakt zijn uit "warm" of "zacht" hout zoals wilg, vlier, es en lijsterbes.

Het slaghout (klippel of klipper in Okegem) heeft een lengte van 65-70 cm en een omtrek van 18-50 cm. Het slaghout werd gemaakt van hout dat minder gemakkelijk splijt en niet breekt: wilg, mispel, haagbeuk, es, olm, esdoorn of beuk. Bovenaan de klippel werden, twee of soms drie inkervingen gemaakt: deze dienden om de lederen kap stevig vast te maken met lederen riempjes. Een riem uit hetzelfde leder verbond de kap met een ijzeren oog dat vast zat aan de steel. Bij het dorsen werden er bijna overal dezelfde bewerkingen uitgevoerd. Maar de eigenlijke uitvoering verschilde van streek tot streek. De oppervlakte van de

schuur en de grootte van het bedrijf speelde hierbij ook een rol.

Welk schema van bewerkingen werd er doorgaans bij ons gevolgd?
's Morgens werden eerst een 100 à 200 schoven van de tas afgeworpen en deze werden in een hoek van de dorsvloer gestapeld. Soms werden die schoven voorgedorst (gegeseld), d.w.z. de aren werden tegen het tasmuurtje geslagen tot het meeste graan er uit was.

Dan werd dwars door over de dorsvloer een bed aangelegd van telkens een veelvoud van drie schoven, naargelang het aantal dorsers. Vervolgens werden de schoven "overslagen", beginnend met de aren tot de band. Waren er drie dorsers (de drieslag) aan het werk dan gingen de twee dorsers achterwaarts en één dorser ging voorwaarts. Aan het einde van het bed gekomen keerde een dorser de schoven met de voet om en de onderkant van de schoven werden overklopt. Dit gedaan zijnde werden de banden van de schoven losgemaakt. Men hield de banden bijeen in de hand om, ze daarna gezamenlijk op de *geerden* van de vlegel uit te slaan. Met de schuurhark werden de halmen van de schoven opengespreid en verdeeld in twee, drie of vier delen. En het overkloppen begon. Daarna werd het overklopte stro gekeerd met de vlegelsteel. De dorser stak de steel onder het stro, één van de handen omvatte steel en knuppel en ging er schrijlings over staan. De laag stro zat op dat ogenblik geklemd tussen steel en benen van de dorser en werd met een krachtige zwaai van het been omgeworpen, waarna de omgedraaide laag een laatste maal overklopt werd.

Het gedorste stro werd tenslotte met twee banden in bundels *(boenjel)* gebonden: iedere dorser ging gebukt en dwars voor zijn deel staan en raapte de halmen met de handen al schuddend vlug tegen de benen omhoog zodat er

geen graankorrels meer tussen de halmen bleven hangen. De "armvol" stro werd op een voorgemaakte band stro gelegd die dichtgeknoopt werd. Daarna nam de dorser de bundel vast en trok hieruit het nog loshangend stro waarmee hij een tweede band vlocht en bond die rond de aren.

Het opbinden van het gedorste stro gebeurde soms met bijzondere aandacht. Dit stro (vooral roggestro) kreeg immers achteraf immers velerlei bestemmingen. Men maakte er glui *(glooë)* van. Na het dorsen nam men het stro aan de bovenkant vast en schudde het goed uit. Dan zette men de voet aan de onderzijde op het uitstekende korte of gebroken stro en trok het uit. Daarna werd de bundel gelijk gestampt op de dorsvloer of tegen de muur van de schuur geplaatst. Dit stro werd gebruikt om daken en mijten te dekken en om *poppen* te maken waarmee de voegen van dakpannen sneeuwdicht toegestopt werden. Ook werden er banden van gemaakt voor het groenvoer of hooi. Ik heb ook gezien dat mijn vader er een vlaak of vlaig *(vlaug)* van maakte. Dit was een soort schutsel, een lichte schutting waarmee hij bijvoorbeeld de bietenkuil afsloot of op de witloofkuil legde als warmtegeleider. Na vier of zes bedden schoven uitgedorst te hebben werd de dorsvloer opgerijfd en het graan werd met het slaghout van de hark (omgekeerde hark) tegen een tasmuur geduwd. Bij het rijven bleven er natuurlijk afgebroken aren en gebroken stro over. Die werden met zorg op het kortstro gebracht en tot krombussels (*aurlink*) gebonden. Die bussels waren bestemd voor de kribbe van paarden en van het vee als toemaat bij het voeder.

Eén- of tweemaal per week werd het graan gewand. Het zuivere graan werd daarna in zakken geschept en naar de graanzolder gedragen waar het kon drogen.

Twee à drie dorsers bereikten een gemiddelde dorsopbrengst van 150 à 200 kg per dag.

Op grote bedrijven werd niet uitsluitend met eigen personeel gedorst. Men had dikwijls ook loondorsers in dienst. Ze deden stukwerk en werden dus per dag betaald. In sommige gewesten werden ook seizoenarbeiders ingeschakeld. Bouwvakkers die in de winter niet konden werken, gingen ook wel eens dorsen. Meestal bracht de dorser zijn eigen vlegel mee.

Het zuiveren of wannen van het graan

Bij het wannen werd het kaf van het koren (graan) gescheiden. Eerst gebruikte men de wan, een platte mand met twee oren, meestal vervaardigd van gevlochten stro. Het mengsel van graankorrels, zaden, kaf en andere delen werd in de wan geschept. Dit werd daarna in de buitenlucht, met kracht omhoog geworpen. De wind blies dan de lichtste bestanddelen uit het mengsel. De gezuiverde korrels kwamen terug in de wan terecht.

Sinds het einde van de 17de eeuw is de wanmolen in Vlaanderen bekend. Deze kende er een vlugge verspreiding zoals trouwens blijkt uit de resultaten van de landbouwtellingen. Zo telde men in Okegem in 1895 reeds 80 wanmolens. Het principe van de wanmolen berustte hierop: in een houten kast bevond zich op een as een waaier met vier tot zes bladen, die door middel van een zwengel werd rondgedraaid. Vanuit een bak met regelbare spleet viel het gedorste graan op een aantal op elkaar liggende zeven. De kunstmatig opgewekte wind blies het kaf, de lichte onkruidzaden, het gehakte stro en de "krappen" uit de granen weg, terwijl de graankorrels zelf door hun gewicht door de zeven vielen en langs een hellende baan op een verzamelplaats onder het werktuig terechtkwamen. Het onvolgroeide en gebroken graan (*krinsen*) viel ook door de zeven en kwam in de "krinsenbak" (in Okegem *kninsjenbak)* terecht. De krinsen en

krappen gaf men als voeder aan kippen en duiven. Krappen waren ongedorste aartjes waaraan nog kaf zat; die werden soms nog eens gedorst of kwamen in de krib van het paard terecht.

Mechanisch dorsen: van vlegel naar maaidorser

Vanaf de 19de eeuw schakelde men geleidelijk over van vlegeldorsen naar dorsen met de machine. Hoe evolueerde dit?
In de loop van de 19de eeuw verscheen de "dorskast", een machine met draaiende trommel en slagpinnen (hekeldorsmachine). Ze werd met mankracht aangedreven. Twee "draaiers" hadden er hard werk aan. Ze moesten op tijd en stond afgelost worden. De "dorskast" was een kopdorser waarbij de schoven met de aren vooraan ingebracht werden. De landbouwtelling van 1910 vermeldt dat er in Okegem zo'n type dorsmachine was. Op grote hofsteden kwamen maneges (van het Franse manège) voor, die gerekend worden tot de rosmolens. Een rosmolen is een molen waarbij de drijfkracht geleverd wordt door paarden die aan dissels in een piste rondgaan. Het mechanisme bestaat uit een centrale spil met een groot horizontaal tandwiel. Door middel van een raderwerk wordt de beweging van het grote tandwiel via een as overgebracht op het aan te drijven toestel.

De manege lag gewoonlijk in het midden van de binnenkoer van een hofstede, in de nabijheid van de schuur. De dieren werden gemend op een piste die kringvormig rond het tuig lag. De aldus voortgebrachte kracht werd door een draaiende stang op twee in de schuur werkende kamwielen overgezet. Deze waren verbonden aan een riemschijf die met een drijfriem de dorsmachine, die in de schuur stond opgesteld, in beweging zette. De paardendorsmachine wordt in geen enkele telling te Okegem vermeld.

De kopdorser werd geleidelijk aan verbeterd: er werd een voorreiniger ingebouwd zodat het gedorste stro behoorlijk werd geschud. Deze machine werd eind vorige eeuw uitgebouwd tot een breeddorser. De schoven werden er dan in de breedte ingestoken. Ze werd eerst met een locomobiel aangedreven die op stoom werkte. In de eerste decennia van deze eeuw werd de locomobiel op zijn beurt vervangen door de ontploffings- en verbrandingsmotor. In 1910 waren in ons land reeds 131 locomobielen met petroleum- en benzinemotoren naast 630 verplaatsbare stoomlocomobielen in gebruik.

Na de Eerste Wereldoorlog bezochten dorsondernemers met hun dorsmolens de boerderijen. Ofwel stelden ze zich centraal op zodat ze gemakkelijk bereikbaar waren voor alle boeren uit de omgeving. Die brachten de schoven dan zelf aan.

De komst van de dorsondernemer was een gebeurtenis op zich. De buren leerden opnieuw samenwerken, want geen van hen had mankracht genoeg om het tempo van de machine te volgen. Schoven aanwerpen, het gedorste stro opbinden en terug intassen, het graan op zolder dragen, kaf en afval opruimen,... het kon alleen maar gebeuren met vereende krachten. Zelfs de kinderen droegen hun steentje bij: schoven aanwerpen, banden lossnijden, kaf naar de kafzolder brengen,... Het was wel geen zwaar werk maar wel stofferig. Na het vertrek van de dorsmolen ruimde de jeugd het erf op; de andere werkkrachten van de hoeve waren dan immers bij een buur aan het werk.

Maar ofschoon de rondreizende dorsondernemers tijdens de jaren twintig en dertig heel wat werk verzetten, werden op verre na niet alle vlegels aan de muur opgehangen. In de loop van de jaren dertig werd de electrische drijfkracht op de meeste hoeven geïnstalleerd. En de loondorsers kregen concurrentie van de electrisch aangedreven kopdorsers. De evolutie ging alsmaar verder. De toepassing

van de ontploffingsmotor resulteerde o.m. in de ontwikkeling van de tractor op ijzeren wielen, later ook op rubberluchtbanden.

Na de Tweede Wereldoorlog verving de tractor de diesellocomobiel die geen trekwerktuig was en slechts gebruikt werd voor de aandrijving. Tot na de Tweede Wereldoorlog moesten de boeren immers de dorsmachine en locomobiel met een paardenspan naar hun schuur halen. In de jaren vijftig waren de dorsondernemers zelf uitgerust met een tractor en brachten hun machines zelf naar de boerderij waar ze direct aan de slag konden. Er was ook niet meer zoveel volk nodig want aan de dorsmachine was een mechanische bindmachine aangesloten.

Tussen 1960 en 1970 werden de velden door de maaidorsers en stropersen veroverd[11].

wordt vervolgd

---

[11] *Vlegeldorsen*. Vlaamse Vlegeldorsersbeweging, Leuven, 1985.

Bekende kunstschilder verbleef te Okegem

door Herman Brantegem

Jozef Van der Speeten ontdekte tijdens speurwerk in het Stadsarchief van Ninove in het bevolkingsregister van Okegem over de periode 1901-1910 dat er een zekere kunstschilder Courtens Herman François Eduard Amélie ingeschreven stond. Hij woonde vanaf 19 november 1904 in de woning van zijn kozijn Jan Covens die verbleef in huis nr. 22 op de Plaats. Deze boerderij was eigendom van de familie Covens en kwam na de Eerste Wereldoorlog in bezit van burgemeester Jan Van den Berghe. Herman Courtens, geboren te Sint-Joost-ten-Node op 23 februari 1884, kwam van Sint-Joost-ten-Node, en verbleef te Okegem tot 27 april 1919. Hij keerde toen terug naar zijn vorige verblijfplaats (Bevolkingsregister 1911-1920, deel 1). Zijn neef Jan Covens overleed in 1913 en toch bleef Herman Courtens nog enkele jaren te Okegem ingeschreven.
Daar de naam Courtens vooral in het Dendermondse bekend was, zochten we naar enige verduidelijking.

Franz Courtens[1]

Franz Courtens werd geboren te Dendermonde op 4 februari 1854 als zoon van olieslager Eduard-Marie en van Catharina Vanderweeg. Naar verluidt had de jonge Franz een diepe afkeer voor zaken. Hij studeerde aanvankelijk aan het Heilig-Maagdcollege te Dendermonde, vervolgens aan het Jozefieteneollege te Melle waar hij wegvluchtte om uiteindelijk zijn ware roeping te vinden in de schoot van de Dender-

---

[1] Gebaseerd op: DE BRUYN J.-P., *De Dendermondse schilderschool.*

mondse Academie. Hij kwam er terecht in de klas van Isidore Meyers.
Ondanks tegenkantingen thuis besliste hij om zich in 1870 definitief toe te leggen op de schilderkunst. Franz kreeg onderricht in volle natuur en ging schilderen te Appels, Oudegem, Grembergen, Baasrode, Mespelare, Zele, Vlassenbroek,... Ook legde hij zich toe op de tekenkunst.

In 1873 verbleef de negentienjarige bij zijn oom te Antwerpen en maakte van de gelegenheid gebruik om de haven te tekenen. Terug in zijn geboortestad ging hij opnieuw naar de Academie en schilderde met Alfred Verwee (1838-1895). Kort daarop verhuisde hij naar Brussel. Hij betrok er een zolderkamertje, leefde er als een "bohémien", doch legde daar de feitelijke basis van zijn carrière. In het café "Au Petit Louvain", het trefpunt van de kunstenaars, maakte hij kennis met de ambtenaar Henry Stacquet die van hem een schilderij kocht. Hij was gelanceerd en stelde tentoon in 1875. Al spoedig werd hij erkend als één van de promotors van de impressionistische beweging in België.
Courtens ging schilderen te Ukkel en werd dikwijls gezien in het café "Le Ballon" waar hij bevriend raakte met Vogels, Smits, Artan, Verwee, Boulanger, Stevens,..., allen postromantische en realistische schilders. Verder werkte hij in de Kempen. In 1878 trok hij naar Zeeland en kreeg belangstelling voor de marineschilderkunst. In die periode realiseerde hij trouwens zijn meesterwerk *De Mosselschuit* dat hem in 1883 een gouden medaille opleverde te Amsterdam.

Te Gijzegem maakte hij kennis met Maria-Elisa Van der Cruyssen en trad met haar in 1882 in het huwelijk. Na verblijven te Parijs en in Nederland kwam hij telkens opnieuw in het Dendermondse schilderen. Met zijn beroemde *Gouden Regen* (Museum van Boedapest) verwierf hij in 1889 een gouden medaille.

Courtens was gefascineerd door de wisselende weers- en seizoenstoestanden. Hij realiseerde grijze regenachtige taferelen, herfstgezichten, maar ook momentopnames in de stijl van Manet. Men voelt duidelijk dat de kunstenaar in alle opzichten dezelfde sfeer van melancholie en mystiek opriep die ons zo sprekend tegemoet treedt in het oeuvre van zijn voorgangers te Dendermonde (Roseels, Mayers en Heymans). Hij was inmiddels een welgesteld man geworden en bezat een enorme kunstverzameling. De succesrijke kunstenaar exposeerde overal in Europa, werd vergeleken met de grote Franse meesters en gooide hoge ogen op veilingen. Zo vond een landschap van hem te New York op 26 februari 1902 een koper voor 170 dollar.

In de periode 1903-1904 verbleef Courtens te Balen-Wezel in de Kempen en ontmoette hij Jacob Smits (1856-1928). Intussen was hij in 1903 tot leraar benoemd aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten te Antwerpen.

Op 1 september 1907 bracht de stad Dendermonde een grootse hulde aan haar beroemde zoon. Tevens werd de straat waarin zijn geboortehuis stond omgedoopt tot Franz Courtensstraat. In 1907 kocht koning Leopold II het doek *Zonnestraal na de regen* en gaf de kunstenaar de gelegenheid in het park van het kasteel van Laken te komen schilderen. De periode 1907-1914 stond volledig in het teken van het Koninklijk Park te Laken. Hij bleef echter rondzwerven en men trof hem aan te Wenduine, Blankenberge en Koksijde. In 1923 werd hij door Albert I in de adelstand verheven. In 1932 was er een grote tentoonstelling in het Paleis van Schone Kunsten te Brussel waar ongeveer 300 werken werden tentoongesteld. De gevierde meester overleed op 2 januari 1943 te Sint-Joost-ten-Node. Nog dezelfde dag kwam koningin Elizabeth hulde brengen aan de afgestorvene. Op 17 september 1950 werd te Dendermonde een monument ter ere van Franz Courtens onthuld.

Het is vrijwel onmogelijk om alle beschouwingen, rond het oeuvre van Courtens in dit artikel op te nemen.
Leon Tambri noemt hem de beste van onze schilders en Sanders van Loo ziet hem als "de rechte afstammeling van Rubens en Jordaens". Courtens illustreerde eveneens Stijn Streuvels' werk *Op de Vlaamsche binnenwateren.*

Zijn schilderijen zijn over de hele wereld verspreid. Wij sommen volgende bekende werken op: *Champ de Jacinthes* (1882) te München, *Barques à Maules* (1883) in Stuttgart, *Soleil de Septembre* (1885) in Luik, *Sous le Hétre* (1885) in Praag, *Pluie d'Or* (1888) in Boedapest,... Verder bevinden zich werken in musea en privé-verzamelingen te Dendermonde, Zürich, Essen, Frankfurt, Leuven en Buenos Aires.

Herman Courtens

Onder de afstammelingen van Franz Courtens telt men raskunstenaars als de schilder Herman en de beeldhouwer Alfred. Het was deze Herman die gedurende een aantal jaren te Okegem verbleef.
Baron Herman Courtens (Sint-Joost-ten-Node, 1884-1956) verwierf bekendheid als genre-, figuur- en stillevenschilder. Hij was leerling van zijn beroemde vader maar kreeg ook onderricht van de bekende landschap- en portretschilder Isidore Verheyden. Eigenaardig genoeg heeft Hermans opleiding bij twee belangrijke landschapschilders weinig invloed gehad op zijn thematiek. Naar métier is hij bovendien van een uiterste precisie en eenvoud. In een korte studie omschrijft Arthur De Rudder de schilder als een meester in het weergeven van vrouwen, kinderen en ballerina's. Zijn

techniek wordt gekenmerkt als: goede waarneming, verstandig beoordelen en sierlijk omschrijven.
In het spoor van zijn vader was Herman ook werkzaam op het domein van de boekillustratie, onder andere voor een dichtbundel van Marcel Wyseur. Herman was tevens leraar aan het Hoger Rijksinstituut voor Schone Kunsten te Antwerpen. Hij reisde veel en bezocht o.a. Egypte. Hermans zoon, baron Pierre Courtens (Sint-Joost-ten-Node, 1921), volgde vanaf 1937 de lessen van Jacques Maes (1905-1968) en Anto Carte (1886-1954).

Van horen zeggen

Tijdens een bijeenkomst met collega's sprak me één van hen me aan met de mededeling dat hij onlangs door Okegem gereden was. Wanneer iemand mij zoiets vertelt ben ik altijd op mijn hoede voor het vervolg van het verhaal. Zonder echter op mijn reactie te wachten vervolgde hij dat hij Okegem nog zo'n echt landelijk dorp vond en dat ik gelukkig mocht zijn van daar te wonen. Toen ik dat landelijke en dat geluk in twijfel trok antwoordde hij me het volgende: "In Okegem heb ik geen verkeerslichten gezien, en noem me nog eens een dorp zonder verkeerslichten?". Dat wil dus zeggen dat het verkeer er nog menselijk is, dat de mensen de straat nog kunnen dwarsen zonder levensgevaar en zonder te moeten lopen voor de auto's.

We kunnen in het vervolg weer op iets fier gaan. Nog geen verkeerslichten...

INHOUD

Oogsten en dorsen vroeger 61
Jozef Van der Speeten

Bekende kunstschilder verbleef te Okegem 103
Herman Brantegem

Van horen zeggen 108